

BOŻENA KRUPA

STAROŚĆ W PERCEPCJI MŁODZIEŻY – PERSPEKTYWA PEDAGOGICZNA

OLD AGE IN THE PERCEPTION OF YOUTH – THE PROSPECT OF TEACHING

Katedra Pedagogiki Specjalnej
Wyższa Szkoła Edukacji Zdrowotnej i Nauk Społecznych w Łodzi
Kierownik Katedry: dr hab. Stanisław Lipiński

Streszczenie

Cel. Celem artykułu jest przedstawienie obrazu człowieka starego widzianego oczami młodzieży licealnej.

Metodyka. W badaniach fokusowych przeprowadzonych w 7 grupach dyskusyjnych w okresie od października do grudnia 2011 r. wzięło udział łącznie 187 uczniów klas maturalnych.

Wyniki. Określenie „stary” jest synonimem kogoś bezużytecznego, gorszego. Młodzież powiela w swoich opiniach dość szeroko upowszechniony negatywny stereotyp starszego człowieka. Granica wyznaczająca starość w opinii młodzieży ma charakter funkcjonalny i wiąże się głównie z zaprzestaniem aktywności, a nie z wiekiem. Postrzeganie starości oraz podejmowanie w przyszłości zadań opiekuńczych jest zróżnicowane ze względu na płeć: chłopcy prezentują postawy egocentryczne, dziewczęta socjocentryczne. Młodzi dostrzegają problemy wynikające z potrzeby zapewnienia osobom starszym wszechstronnej pomocy i opieki oraz godziwych warunków życia, chcą sprostać nakładanym obowiązkom, ale równocześnie, mając świadomość problemów demograficznych i kosztów z tym związanych, nie godzą się na zwiększone obciążenia w celu sfinansowania świadczeń emerytalnych i systemu wsparcia.

Wnioski. 1. Starość nie jest pozytywnie wartościowana w kulturze młodości. 2. Zmiany demograficzne oraz stereotypowy wizerunek starszego człowieka prezentowany w mediach obligują do szerszego uwzględnienia w polityce państwa problemów ludzi starych i podejmowania działań, szczególnie edukacyjnych, na rzecz seniorów, także w trosce o ludzi młodych.

SŁOWA KLUCZOWE: stereotyp, starość, gerontofobia.

Summary

Aim. This article aims to present an image of the old man through the eyes of high school students.

Materials and methods. The study, based on FGI, conducted in seven discussion groups during the period from October to December 2011 was attended by a total of 187 students in the senior high school year.

Results. Young people in their opinions reproduces fairly widely publicized negative stereotype of an older man.

Boundary determined by the old age, in the opinion of youth has a functional nature and is associated mainly with the cessation of activity, and not with age. Perceptions of old age and taking caring tasks in the future is differentiated by gender: boy present attitude of egocentric, girls sociocentric. Young people see the problems arising from the need to provide to elderly people comprehensive assistance, care and decent living conditions, they want to meet the imposed obligations, but at the same time being aware of the problems of demographic and related expenses, do not agree to an increased load to fund retirement benefits and support system.

Conclusion. 1. Old age is negatively valued in the culture of youth. The term "old" is a synonym for someone useless, worse. 2. Demographic changes and the stereotypical image of old man presented in the media oblige to take better account of old people problems in government policy and take action, especially education in favor of seniors, also in the interests of young people.

KEY WORDS: stereotype, old age, gerontophobia.

Wstęp

Szybkość przetwarzania informacji, interpretacja otaczających zjawisk powodują, że dość często rezygnujemy z głębszej analizy na rzecz posługiwania się stereotypami, korzystamy z gotowego wzoru, przyswajamy poglądy bez zastanawiania się i konfrontowania ich z rzeczywistością. Skłonność do stereotypizacji jest zjawiskiem często spotykanym (blondynka – głupsza, Polak – pijak, Cygan – złodziej, stary – brzydki itp.). Stereotyp najczęściej dotyczy całych zbiorowości, ale wyznacza jednocześnie określone przekonanie wobec jednostki jako tej, która ma wszelkie cechy teże zbiorowości, przy czym w większości przypadków cechy przypisywane grupie jako całości nie odpowiadają rzeczywistości. Stereotypy to przekonania silnie ukształtowane i niejed-

nokrotnie osoba myśląca stereotypowo, mimo dostępu do danych diametralnie odbiegających od stereotypu, a wręcz go obalających, nie jest w stanie zmienić swojej oceny. Mało tego stereotypy dzięki swej sile wzmacniają dominujące w społecznościach tendencje uproszczeń, przejawiają różnice międzygrupowe, zróżnicowania wewnątrz grup i nadają wyrazistość negatywnym przekonaniom, a nawet tworzą uprzedzenia. Stereotyp starości i starego człowieka funkcjonujący we współczesnym społeczeństwie wydaje się koncentrować coraz bardziej na nieprzydatności społecznej i bierności, a zatem bez pracy nad jego zmianą może w konsekwencji prowadzić do zmniejszenia prestiżu wieku podeszłego, usprawiedliwiania nierówności społecznych, jak również prowadzenia niewystarczających lub pozornych zbiorowych działań na rzecz ludzi starych.

Cel

Celem niniejszej pracy jest zaprezentowanie obrazu człowieka starego z perspektywy młodzieży licealnej, wraz z reprezentowanymi przez nich stereotypami. Dodatkowo podjęta będzie próba odpowiedzi na następujące pytania: jak 18- i 19-letni uczniowie liceum postrzegają starość, człowieka w podeszłym wieku? Co wiedzą o jego problemach? Czy są skłonni do przejęcia w przyszłości odpowiedzialności, w kwestii zapewnienia godnych warunków życia osobom starszym?

Materiał i metody

Materiał empiryczny pochodzi z badań fokusowych przeprowadzonych wśród młodzieży z terenu zamojszczyzny (woj. lubelskie). W okresie od października do grudnia 2011 r. w ramach szkolnego programu wychowawczego odbyło się 7 spotkań dyskusyjnych, w których łącznie uczestniczyło 187 uczniów klas maturalnych. Materiał został zapisany na nośniku audio, a następnie przeprowadzono analizę jakościową. Skorzystano także z kwestionariusza ankiety skierowanej do uczniów w czasie spotkań. Analiza ilościowa ankiety (liczba wskazań, %) została opisana w poniższym artykule.

Wyniki

W ocenie młodzieży istnieją dwie kategorie przekonań dotyczących starości: pozytywne – utożsamiające starszych ludzi z życzliwymi dziadkami, mądrością życiową, ciepłych, kochających, troskliwych, dbających o dzieci, wnuki i negatywne – prezentujące starsze osoby jako nieprzystające do współczesnego świata, wiecznie narzekające, niesamodzielne, bierne i wręcz wymuszające opiekę i pomoc, nie potrafiące poruszać się po techno-

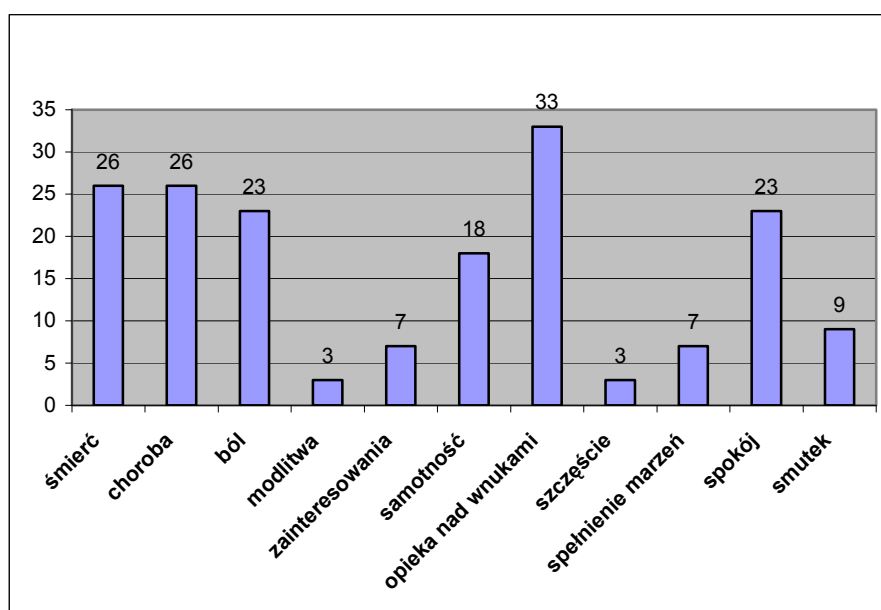
logicznym świecie, przez to zacofane i bezużyteczne. Młodzi ankietowani zwracają uwagę na starość na poziomie psychicznym, biologicznym i społecznym. Odpowiedzi ilustruje rycina 1.

Niezależnie od socjologicznego podziału na „nasi starzy i inni starzy” starość kojarzy się młodzieży głównie z chorobami, częstymi wizytami u lekarzy, śmiercią, rezygnacją z wielu ról społecznych, izolacją, oraz wieloma ograniczeniami, niepełnosprawnością fizyczną i psychiczną; jawi się młodym jako pewnego rodzaju katastrofa, wizja klęski. Widoczna jest wyraźna niechęć w podejmowaniu tematu starości, przemijania, śmierci. W świadomości młodzieży „stary” oznacza gorszy, słaby, brzydki. (cyt. „dobre tylko stare wino i ewentualnie stare złoto”).

Lęk przed „byciem starym” zauważalny jest w wielu wypowiedziach zarówno odnośnie do samych młodych, jak i wynikający z ich obserwacji świata pokolenia wieku średniego m.in. ich rodziców. – Michał, uczeń klasy maturalnej: „[...] szczególnie kobiety nie potrafią się pogodzić z tym że się starzeją. Używają botoksu i innych środków, robią operacje plastyczne bo się wstydzą tak wyglądać [...] Ja też mam do starości niezbyt dobry stosunek: jak widzę jakiś starszych ludzi to mam ochotę dożyć czterdziestki i wpaść pod pociąg, bo nie wyobrażam sobie siebie tak wyglądającego i poruszającego się”.

Początek starości jest rozmyty, trudny do ustalenia zarówno w dyskursie naukowym, jak i w rozumieniu potocznym. Symbolicznym wejściem w starość bywa przejście na emeryturę, ale początek tego etapu kojarzony jest również z byciem samotnym, zepchniętym na margines.

Na podstawie zebranego materiału empirycznego wynika, że młodzież dolną granicę starości wyznacza w przedziale od 50. do 70. roku życia. Ta granica jednak

Rycina 1. Aspekty kojarzone ze starością (n = 187).
Figure 1. Aspects associated with old age (n = 187).

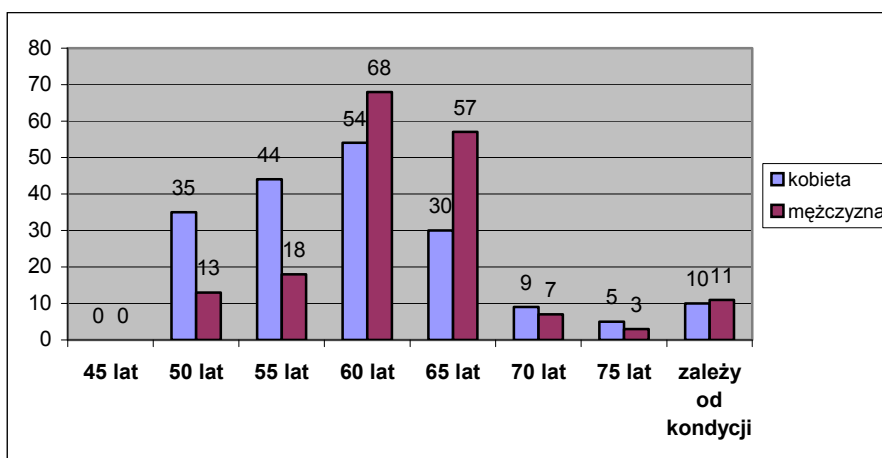
różnicowana jest w zależności od płci, i tak dla kobiet najczęściej jest to 55–60 lat, dla mężczyzn 60–65 lat (Rycina 2). Wyznaczenie takiego punktu startowego starości nie jest całkowicie oderwane od opracowań badawczych różnych dyscyplin naukowych: np. według współczesnych fizjologów anglosaskich starość rozpoczyna się od 50. roku życia, według antropologów niemieckich od 60. roku życia, a amerykańskich od 75. roku życia. Najliczniej reprezentowane są grupy autorów, według których linia oddzielająca wiek dojrzały od starszego przebiega na poziomie 60 bądź 65 lat.

Jako podstawowe, zdecydowanie wpływające na komplikację codziennego życia, problemy wiążące się ze starością młodzi wskazali: kłopoty wynikające ze złego stanu zdrowia (29% uczestników dyskusji), trudności finansowe (15,6%), samotność człowieka w podeszłym wieku (13%), brak tolerancji (12,9%), trudności w do-

stępie do lekarzy specjalistów (9,7%), konflikty (7%), złe warunki mieszkaniowe (5,9%), bariery architektoniczne (2,1%) (Rycina 3.).

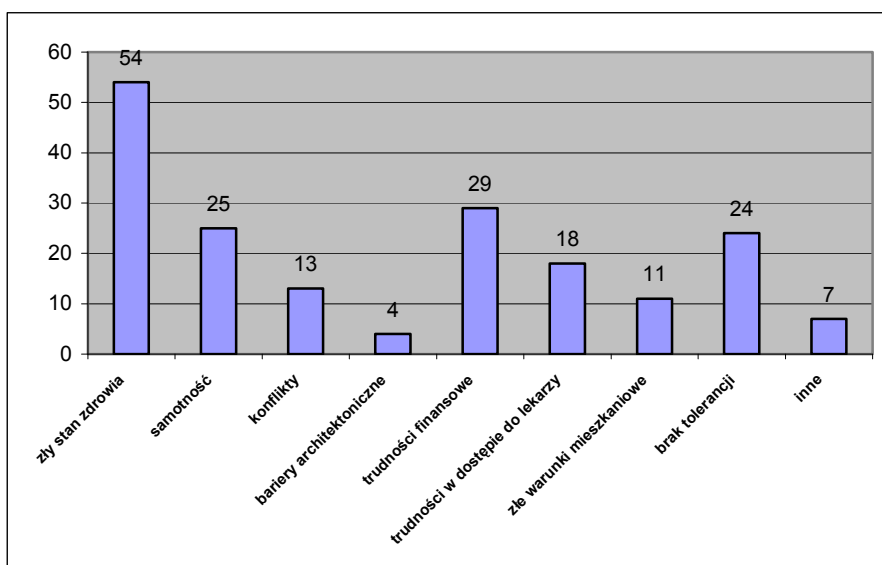
Zajęcia codzienne starszych osób młodzi kojarzą z: opieką nad wnukami – 47 wskazań (25%), pracą w gospodarstwie domowym – 35 wskazań (18,6%), praktykami religijnymi – 32 wskazania (17%), pomocą rodzinie – 24 wskazania (12,6%), spotkaniami towarzyskimi – 19 wskazań (10,4%), oglądaniem telewizji – 15 wskazań (8,2%), spacerami i odpoczynkiem – 9 wskazań (4,9%) oraz spaniem – 6 wskazań (3,3%).

Mimo wskazania aktywności, seniorzy postrzegani są jako osoby biernie, roszczeniowe, koncentrujące swoje życie wokół własnej osoby, oporne na zmiany. Tą sprzeczność można interpretować jako rozumienie aktywności przez młodzież w sensie: działania na scenie społecznej, uprawiania sportu, podróżowania, realizowania swoich pasji, a nie

Rycina 2. Początek starości dla kobiet i mężczyzn w ocenie młodzieży (n = 187).

Figure 2. The beginning of old age for women and men in the evaluation of youth (n = 187).

Rycina 3. Podstawowe problemy starszych osób wskazane przez badanych (n = 187).

Figure 3. Basic problems of older people indicated by respondents (n = 187).

z wypełniania codziennych obowiązków. Lansowany wizerunek współczesnego człowieka, młodego, atrakcyjnego fizycznie, zorientowanego na sukces i działanie, posługującego się językami obcymi, nowymi technologiami obywatela świata stoi w opozycji do monotematycznego i zmedykali-zowanego przez reklamy wizerunku człowieka starszego, co w konsekwencji pogłębia podział świata na MY (młodzi) i ONI (starzy).

Stosunek młodych do starszych jest pewnego rodzaju odbiciem relacji wewnątrzrodzinnych. Młodzi zgodnie określili trzy podstawowe aspekty, na których opierają się wzajemne relacje rodzinne: zapewnienie swoim bliskim opieki i pomocy, zarówno usługowej jak i finansowej – 80 wskazań (43%), poczucie bezpieczeństwa i wsparcia – 62 wskazania (33%), miłość i bliskość – 27 wskazań (14,5%), nic nie zapewniają – 19 wskazań (10%). Znamienne jest, iż wielu młodych ludzi u progu dorosłości nie potrafi określić jaki stosunek do starszych przejawiają członkowie ich rodzin. Wciąż pokutuje przekonanie, że pomoc seniorom powinna wiązać się głównie z zaspokojeniem ich podstawowych potrzeb życiowych, a nie potrzeby kontaktów międzyludzkich, realizowania własnych pasji czy zdobywania nowych umiejętności.

W kontekście relacji wewnątrzrodzinnych zauważono, iż rodziny odwiedzają osoby starsze okazjonalnie oraz to, że sytuacja na rynku pracy powoduje odwrócenie ról, co skutkuje wsparciem finansowym i zapewnieniem dachu nad głową przez starszych. Ponadto uwadze nie umknęły konflikty występujące między osobami starszymi a pozostałymi krewnymi, często powodowane właśnie wspólnym zamieszkiwaniem. Jeden z uczniów nawiązał do takiej sytuacji następującą wypowiedzią: [...] „ja wybuduję dla swojej mamy mały domek obok swojego żeby nie czuła się samotna, żeby miała opiekę i żeby nie dochodziło do kłótni między mamą a kobietą z którą będę, ale na pewno nie oddam mamy do Domu Starców”. Taka przyszłościowa perspektywa sprowadza się do wizji przejścia od „bycia razem” na „bycie obok siebie”. Może też prognozować sytuacje, w których starszy będzie dla młodych potrzebny i pożądanym, ale tylko w charakterze „dochodzącej” pomocy domowej, a nie pełnoprawnego członka rodziny. Cytowana wypowiedź nie jest odosobniona, młodzi w swoich planach życiowych zostawiają miejsce dla swoich rodziców i dziadków, ale „obok”, zawężając krąg rodzinny i uniezależniając się od „mądrości życiowych” swoich przodków na rzecz autonomicznego stanowienia o sobie i samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu wszelkich spraw.

Za czynniki prowadzące do wykluczania seniorów z wielu sfer życia we współczesnej rzeczywistości młodzież uznaje: zły stan zdrowia – 56 wskazań (29,7%), niedostateczne wykształcenie – 35 wskazań (19,5%). 33 (17,8%) respondentów zwróciło uwagę na kwalifikacje nieprzystające do wymagań rynku pracy, a 16 (8,3%) na postępującą pauperyzację seniorów blokującą dostęp do dóbr kultury i cywilizacji. Według 15 (7,8%) młodych

ludzi subiektywne poczucie odcięcia od realnego życia, a także skłonność do konfliktów 14 (7,7%) są czynnikami wykluczającymi. Zdaniem 9 (5%) respondentów problem stanowią bariery architektoniczne i kryzys państwa, w tym kryzys wartości – 8(4,9%).

Problematyka zdrowia, dostępu i finansowania świadczeń medycznych znalazła swoje odzwierciedlenie w wypowiedzi Ani (tegorocznej maturzystki): „Niska emerytura uniemożliwia komfortowe życie, starzy ludzie muszą wybierać czy zapłacić czynsz czy zapłacić za leki, poza tym nie są tak samo traktowani przez służbę zdrowia. Ale myślę że to wynika z ekonomii: jeśli lekarz ma do dyspozycji np. tylko dwie ampułki a trzy osoby tak samo potrzebujące: 2 młode i jedną starą to musi wybierać – no i decyzja jest raczej na korzyść młodych, bo mogą jeszcze długo żyć i mają większe szanse na wyzdrowienie”.

Konfliktowość, a nawet agresywność międzypokoleniowa podkreślana jest przez młodzież dość często. Przyczyn zachowań agresywnych w rodzinach 37 (19,6%) młodych respondentów upatruje w chorobach psychicznych występujących zarówno po stronie osoby starszej jak i/lub członka rodziny, 30 (16,3%) w alkoholizmie członków rodziny, 28 (5,2%) w zmianach nastroju u osób starszych, 26 (14,7%) w chęci wyłudzenia środków finansowych od starszych. Wtrącanie się w sprawy prywatne młodych, jako źródło konfliktu wymieniło 25 (14,1%) maturzystów, 22 (12%) uzależnienie od innych, w związku ze złym stanem zdrowia. Na błędy w socjalizacji i wychowaniu zwróciło uwagę 15 (8,2%) uczniów. Niemniej jednak młodzież zwraca uwagę na dwukierunkowość zachowań agresywnych i odniesień agresywnych jako obrony swoich racji niezależnie od przynależności do grupy wiekowej.

Skłonność do wszczynania kłótni z jednej strony i osamotnienie z drugiej są akcentowane stosunkowo często w wypowiedziach młodych. Mimo zróżnicowania poglądów, perspektywa samotności (przy czym samotność nie jest utożsamiana przez młodzież z pozostaniem singlem przez całe życie), biologiczne starzenie się i bezużyteczność wydają się być determinantami swoistej gerontofobii.

Zachęceni do wyobrażenia sobie swojej starości licealiści wolą widzieć tylko pozytywne aspekty. W tej kwestii kształt wizji swojej starości jest zależny od płci. Bardziej radosną przyszłość, związaną z realizacją planów, odpoczynkiem od pracy, spełnianiem swoich zachcianek, surfowaniem po sieci, ale także z rolą dziadka rysują chłopcy. Są nastawieni bardziej egocentrycznie w przeciwieństwie do dziewcząt kojarzących ostatni etap życia socjocentrycznie – wiążąc go z przydatnością dla członków rodziny (zwłaszcza jej młodszych pokoleń) oraz koniecznością angażowania się w pomoc. Być może dlatego (a także w związku z aspektami fizycznymi) dziewczęta raczej niechętnie widzą siebie w okresie starości zostawiając sobie margines egoizmu.

Młodzi mają świadomość problemów demograficznych i kosztów z tym związanych. Stąd może tak pesy-

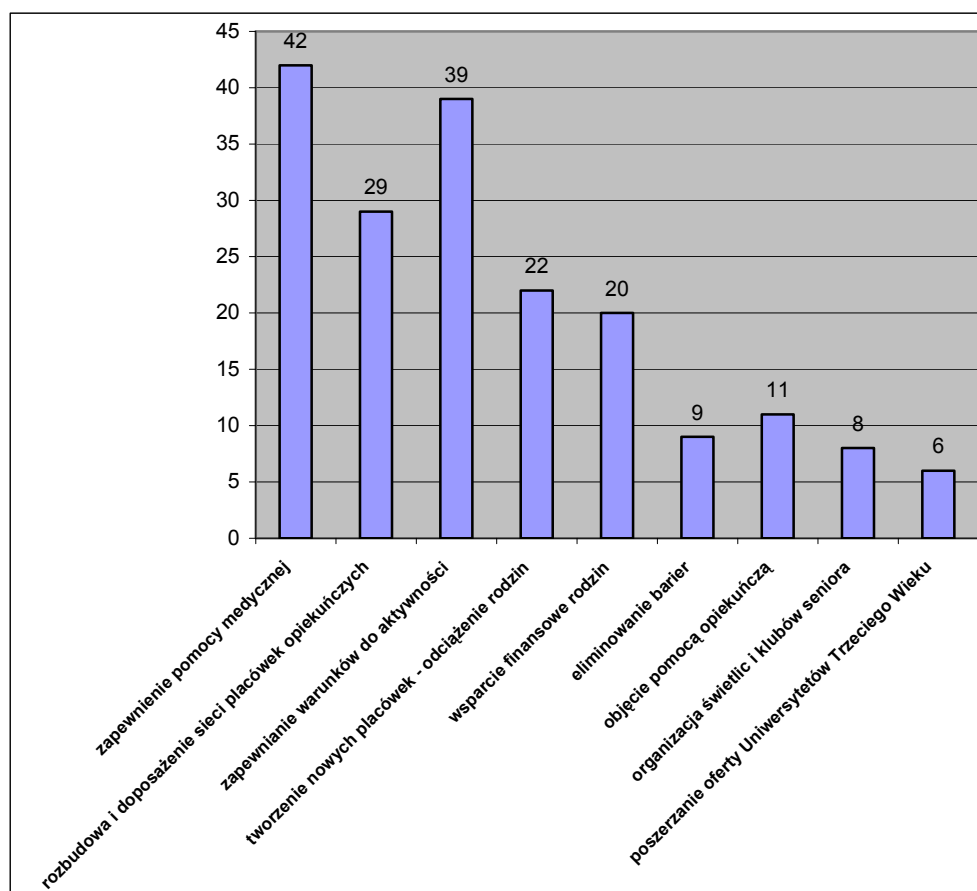
mistyczne stwierdzenie jednego z nastolatków: „Chyba przyjdzie nam wybierać między własnymi dziećmi a własnymi rodzicami, bo na wszystko nie wystarczy.” Z jednej strony chcą sprostać nakładanym obowiązkom, z drugiej nie godzą się na zwiększone obciążenia w celu sfinansowania świadczeń emerytalnych i systemu wsparcia licznej grupie. Aspekt finansowy jest czułym punktem dla młodych ludzi. Młodzi chcą otrzymywać godziwe pensje, a potem emerytury, co stanowiłoby gwarancję niezależności, samodzielności, bytu materialnego i prestiżu społecznego. Między innymi dlatego chcą zmian w polityce socjalnej państwa, które doprowadziłyby do rozwiązania najbardziej palących problemów dotyczących funkcjonowania i jakości życia osób starszych i przyszłości młodych. „Będą zajmować miejsca pracy ludziom młodym, z drugiej strony praca do 67. roku życia np. w przedszkolu lub na budowie to jakieś nieporozumienie. [...] Niektórzy chcą dalej pracować nawet na emeryturze, bo nie chcą być bezużyteczni. W dodatku my będziemy spłacać te długi, które teraz zaciągają” – tak komentują Michał i Magda – uczestnicy dyskusji.

Główne problemy społeczne wynikające ze wzrostu populacji ludzi w podeszłym wieku, według młodych, to: zapewnienie pomocy medycznej i redukcja trudności w dostępie do lekarzy specjalistów (22,5%), tworzenie wa-

runków do ciągłej aktywności osób starszych (20,9%), rozbudowa sieci placówek opiekuńczych i pielęgnacyjno-leczniczych i obniżenie kosztów ich utrzymania (15,5%) tworzenie nowych placówek opiekuńczych, dziennych i całonocnych, spełniających standardy unijne, które miałyby na celu odciążenie członków rodziny (12,3%), wsparcie finansowe rodzin sprawujących opiekę nad swoimi bliskimi (11,2%), objęcie potrzebujących pomocy działaniami opiekuńczymi (6,4%), pomoc w dostosowaniu warunków mieszkaniowych do możliwości fizycznych starszych i niepełnosprawnych oraz do eliminowania barier architektonicznych (5,3%), organizacja świetlic i klubów seniora w najbliższym otoczeniu (4,8%), poszerzenie oferty Uniwersytetów Trzeciego Wieku (3,7%) (Rycina 4.).

Młodzi dostrzegają problemy wynikające z potrzeby zapewnienia osobom starszym pomocy i opieki, zarówno medycznej jak i pielęgnacyjnej, a także godziwych warunków życia, ale tylko nieliczni są skłonni osobiście zajmować się pielęgnacją, szczególnie dbaniem o higienę osób starszych. Zdecydowana większość woli wspierać starszych finansowo, zapewnić profesjonalną pomoc (być obok), co pozwala na utrzymanie autonomii, pełny wymiar pracy i pewnego rodzaju dowolność w poświęcaniu własnego czasu dla seniorów.

Generalnie młodzi ludzie nie myślą i nie chcą myśleć o starości, martwić się na zapas, niechętnie wypowiadają

Rycina 4. Główne problemy starzejącego się społeczeństwa w percepcji badanych (n = 187).
Figure 4. The main problems of the aging population in perception of respondents (n = 187).

się na temat starości i odpychają tę fazę życia w pewnego rodzaju niebyt, tak jakby to ich nie dotyczyło. Włączyli starość do strefy tabu, a gerontofobiczny sposób myślenia wpłynął na wyobrażenia o osobach starych do tego stopnia, że można mówić o silnym, negatywnym stereotypie.

Dyskusja

Wyniki badań prezentowane w niniejszym artykule są zbieżne z wynikami jakie otrzymała E. Wysocka [1], badając w 2007 r. postawy wobec starości prezentowane przez uczniów szkół średnich oraz A. Zawada w 2009 r. badając relacje międzypokoleniowe na grupie studentów Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej [2]. Chociaż w tym drugim przypadku rozumienie starości przez badanych jest zdecydowanie bardziej dojrzałe i odnosi się m.in. do starości jako wartości oraz do wiedzy z szerszego zakresu nauk społecznych. Niemniej jednak wnioski z prowadzonych badań jednoznacznie wskazują, iż starość stanowi wyzwanie dla współczesnej rzeczywistości, szczególnie dla ludzi młodych poruszających się w świecie, który wielbi młodość i który ukształtował negatywny stereotyp człowieka starszego. Postawy wobec starości i zachowania, prezentowane przez młodzież wobec starszych należy zatem odczytywać jako wynik słabych relacji wewnątrzrodzinnych i braku edukacji gerontologicznej propagującej międzypokoleniową współzależność i solidarność.

Psychologia społeczna podkreśla istnienie silnego związku postaw z zachowaniem: zatem pozytywnemu stosunkowi człowieka do jakiegokolwiek obiektu towarzyszą takie jego zachowania, które wyrażają aprobatę, ochronę lub działanie na rzecz tego obiektu, natomiast stosunkowi negatywnemu – zachowania wyrażające potępienie, zwalczanie lub działanie na szkodę [3]. Dodatkowo liczne dane podsumowane przez Hatfield i Sprecher (1986) przekonują, że osoby ładne (tu rozumiane jako młode – przypis autora), w przeciwieństwie do brzydkich, spostrzegane są jako cechujące się wieloma zaletami ducha sprzyjającymi ich lubieniu, takimi jak serdeczność, wrażliwość, zrównoważenie, towarzyskość, bycie miłym i interesującym, a także uważane są za szczęśliwsze i mające większe szansę na szczęście [3]. Poszukując danych o cechach osób ładnych bardziej wzrasta zainteresowanie ich zaletami niż wadami, zaś w przypadku osób brzydkich bardziej poszukuje się wad niż zalet. Być może to skojarzenie z nieatrakcyjnym wyglądem w czasach kultu ciała i młodości powoduje, że młodzi są skłonni przypisywać starym zdecydowanie więcej cech negatywnych niż pozytywnych, takich jak: drażliwość, egocentryzm, złośliwość, a nawet agresywność. Ponadto polaryzacja kategorii na „naszych starych” i „innych starych” jest efektem zaangażowania emocjonalnego. W socjologii taka dychotomia My–Oni związana jest z kształtowaniem i podtrzymywaniem tożsamości grupowej, czyli szczególnym poczuciem wspólnoty z grupą własną (np. rodziną) i odrębności jednocześnie od innych grup, co prowadzi do faworyzowania

własnej grupy a deprecjacji grupy obcej. Należy jednak przyjąć iż stereotypy definiowane jako „obrazy w głowie”, „wyobrażenia”, „sądy wartościujące” i „przekonania” są uwarunkowane czynnikami kulturowym m.in. społeczno-ekonomicznymi, sytuacyjno-emocjonalnymi [4] i są przejmowane przez jednostkę z jej otoczenia społecznego, także w stosunku do grup, z którymi ma się niewiele kontaktów [3]. Zatem należy zauważyć, że uzyskany w toku badań podział na dwie kategorie przekonań (pozytywna-negatywna) jest zgodny z definicją stereotypu zaproponowaną przez P. Sztompkę: jednostronny, upraszczający, wyidealizowany obraz własnej zbiorowości i równie jednostronna, upraszczająca i negatywna wizja zbiorowości obcych (w skrajnym przypadku traktowanych jako wrogie) [5].

Granica wyznaczająca starość ma bardziej charakter funkcjonalny (odsunięcie się od aktywności) niż chronologiczny (wiek) [2, 6, 15]. Aktywne uczestnictwo starego człowieka w życiu zbiorowości wpływa znacząco na sposób jego odbioru. Zgodnie z ideą jednego z dyskutantów „liczą się najbardziej ci, którzy do wspólnego budżetu coś wnoszą a nie tylko wyciągają z niego”. Większym uznaniem młodzież darzy maksymalną wydajność pracy, spryt, inicjatywę, przedsiębiorczość, podejmowanie ryzykownych decyzji – charakteryzujące młodych niż mądrość i rozwagę seniorów, co z jednoczesnym postępem technologicznym sprowadza się do postrzegania wiedzy seniorów jako bezużytecznej, a doświadczenia jako anachronicznego [6].

Określenie „stary” stało się synonimem kogoś bezużytecznego, problemu, nieprzydatności ekonomicznej, nieporadności, ograniczeń, co niekorzystnie wpływa na kształtowanie społecznych postaw wobec ludzi starych i zwiększa obszar tak zwanych „niewidzialnych”. Symboliczne usytuowanie i odebranie głosu można postrzegać jako rodzaj marginalizacji albo nawet ageizmu [6–7].

Człowiek stary w zależności od wielu czynników (najważniejsze w opinii młodzieży to stan zdrowia i wykształcenie) jest albo bytem skazanym na Arystotelesowską samotność, przynoszącą cierpienie i nieszczęście, albo jak Platon i Nietzsche w samotności widzi dar umożliwiający wewnętrzną przemianę i dostrzeżenie tego co najważniejsze [8].

Zdaniem E. Sujaka samotność jest czynnikiem zagrożającym rozwojowi osobowości jednostki. Problem polega na tym, że samotność ogranicza przeżywanie pozytywnych emocji, sprzyja rozwojowi postawy egocentrycznej, jest powodem nadmiernego egotyzmu, powoduje izolację społeczną i wycofanie, przy czym człowiek ma tendencję do nadmiernego wyolbrzymiania problemów [9].

Samotność nie jest dla młodych jednoznaczna, jest kategoryzowana na tę, która wynika z oddziaływania środowiska lub świadomym wyborem. Zgodne jest to z socjologicznym opisem specyfiki samotności przez H. Dreitzela, który po jednej stronie przedstawia aspekty negatywne – brak kontaktów z innymi ludźmi i życie w izolacji, po drugiej zaś pozytywne jako zjawisko oczekiwane [9].

W obrębie rodzin, starzy ludzie są na ogół „dawcami” dóbr materialnych oraz opieki nad małymi dziećmi (często te transfery są kulturowo wymuszane poprzez silne oczekiwania, iż dziadkowie zajmą się wnukami), tak długo jak tylko będzie to możliwe. Pod koniec życia, gdy już nie mogą mieszkać sami, stają się czasem biorcami „czasu i przestrzeni” – w postaci opieki nad nimi i miejsca zamieszkania [6, 10]. Poza tym młodzi warunkują relacje między nimi a osobami w podeszłym wieku od zachowań starszych, popełniając niejednokrotnie podstawowy błąd atrybucji, czyli powszechną skłonność do wyjaśniania zachowania obserwowanych osób w kategoriach przyczyn wewnętrznych i stałych przy jednoczesnym niedocenianiu wpływów sytuacyjnych, zewnętrznych [11].

Badania socjologiczne i psychologiczne pozwoliły ustalić, że istotą gerontofobii jest posługiwanie się wyraźną opozycją starość (starzy) // młodość (młodzi), przy czym obu jej członkom przypisuje się przeciwstawne pod względem aksjologicznym cechy. Najczęściej myślimy wówczas, że:

- młodzi są dobrzy, starzy są źli
- młodzi są aktywni, starzy są pasywni (bierni)
- młodzi ciągle coś zyskują, starzy systematycznie coś tracą
- młodzi są kreatywni, starzy nie są twórczy
- młodzi są atrakcyjni, starzy są nieatrakcyjni
- młodzi są pełni zapału i pasji, starzy są pozbawieni energii i wigoru
- młodzi to przyszłość, starzy to przeszłość [6].

„Panika demograficzna” [12], jak określiła zjawisko H. Palska – czyli eksponowanie faktu, iż coraz mniejsza liczba ludzi aktywnych zawodowo musi pracować na coraz większą liczbę emerytów jest także udziałem młodzieży, która nawet jeszcze nie ukończyła szkoły ponadgimnazjalnej. Obawy młodych przed konkurencją na rynku pracy i „blokowaniem” miejsc pracy przez ludzi starych [13, 14], postrzeganie starszych pracowników jako lojalnych i dyspozycyjnych, ale znacznie mniej kreatywnych i dynamicznych, niepotrafiących się adaptować do nowych sytuacji oraz gorzej wykwalifikowanych [14] oraz przypisane tradycyjne role sprawiają, iż młodzież bardzo ostrożnie wypowiada się w kwestii wydłużenia czasu pracy i raczej obserwuje się brak akceptacji dla pracujących seniorów.

Opierając się na powyższych założeniach należy stwierdzić, iż w większości młodzież, objęta badaniem, wobec starszych prezentuje postawy obojętne lub umiarkowanie wrogie. Negatywnie ocenia biologiczny aspekt życia w starości wpisując się w ukształtowany w społeczeństwie stereotyp. Postrzeganie starości jest zróżnicowane ze względu na płeć: zyczliwość, ciepło, bezinteresowność, cierpliwość, doświadczenie i mądrość życiowa są walorami cenionymi bardziej przez chłopców, niż ich rówieśniczki, które zwracają większą uwagę na negatywne cechy osób w wieku senealnym, takie jak zrzędlivość, brak tolerancji i złośliwość. Także wyobrażenie własnej starości jest bar-

dziej pozytywne u chłopców niż u dziewcząt. Odwrotne proporcje dominują w zakresie deklaracji opieki nad starszymi, a także nad przyszłymi pokoleniami. Młodzi zgodnie podkreślają, podobnie jak w badaniach CBOS z 2009 r. [15], że na swojej emeryturze pozostaną aktywni, będą zwiedzać świat, poznawać nowe miejsca, będą uczestnikami życia społecznego i chcą poszerzać swoją wiedzę i umiejętności, by cały czas pozostać w społeczeństwie a nie na jego marginesie.

Wnioski

1. Starość nie jest pozytywnie wartościowana w kulturze młodości. Wizerunek człowieka starego w percepcji młodzieży jest zgodny z utrwalonym społecznie negatywnym stereotypem.

2. W wychowaniu dzieci i młodzieży należy większą uwagę zwrócić na wartość starości, pomoc w sferze emocjonalnej oraz propagowanie międzygeneracyjnej współzależności i solidarności.

3. Konieczne wydaje się tworzenie wspólnych międzypokoleniowych pól spotkań i aktywności. Zachęcanie młodzieży do pracy wolontaryjnej na rzecz seniorów, zarówno w obszarze medycznym jak i społecznym mogłoby znacząco wpłynąć na poprawę wzajemnego zrozumienia jak i rozumienia potrzeb.

4. Zmiany demograficzne powodujące systematyczny wzrost osób w podeszłym wieku obligują do uwzględnienia w polityce państwa, w różnych resortach (szczególnie zdrowia i spraw społecznych), problemów ludzi starych. Istnieje też konieczność szerszego włączenia problematyki dotyczącej starości do procesu edukacji zarówno młodzieży jak i do edukacji ustawicznej, a także głębszej refleksji nad zmianą wizerunku starszego człowieka lansowanego przez media.

Piśmiennictwo

1. Wysocka E.: Obraz starzenia się, postawy wobec starości i ocena jakości życia osób starszych w percepcji młodzieży szkół średnich. [W:] Edukacja i animacja społeczno-kulturalna dorosłych. Diagnostyka – potrzeby – prognozy, (red.) A. Hornowski, J. Potoczny, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2007, 242-259.
2. Zawada A.: O potrzebie kształcenia gerontologicznego wśród dzieci i młodzieży. *Wychowanie na co dzień*, 4-5, 8.
3. Wojciszke B.: Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004, 70, 182, 286.
4. Niewiara A.: Wyobrażenia o Narodach w Pamiętnikach i Dziennikach z XVI–XIX wieku. Katowice 2000, 10.
5. Sztompka P.: Socjologia. Wydawnictwo Znak, Kraków 2004, 197.
6. Piekot T.: W poszukiwaniu utraconego szacunku. Wprowadzenie do problematyki dyskryminacji osób starszych, http://www.inwestujew45plus.cba.pl/wposzukiwaniuutracone_goszacunku.pdf.
7. Mead M.: Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego. PWN, Warszawa 2000.
8. Piecuch Cz.: Konstytutywna rola samotności. [W:] Domecki P., Tyburski W. (red.) Zrozumieć samotność: studium interdyscyplinarne. Wyd. UMK, Toruń 2006, 93-100.

9. Dubas E.: Edukacja dorosłych w sytuacji samotności i osamotnienia. Wyd. UŁ, Łódź 2000, 51, 69-70.
10. Mucha J., Krzyżowski Ł.: Polska starość na początku XXI wieku (Ageing in Poland at the Dawn of the 21st Century). *Polish Sociological Review*, 2(170), 251.
11. Reber A.: Słownik psychologii. (red.) I. Kurcz, K. Skarżyńska. Wyd. I, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2002, hasło: błąd atrybucji.
12. Palska H.: Starość i kultura młodości. Jeszcze raz o problemie starzenia się społeczeństwa w Polsce. [W:] *Niepokoje polskie*, Domański H., Ostrowska A. i Rychard A. (red.), Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2004, 361-379.
13. Polacy na temat aktywności zawodowej seniorów – raport z badania. Badanie przeprowadzone w dniach 15–18 września 2011 r. na zlecenie Kancelarii Prezydenta RP, www.prezydent.pl/download/gfx/.../pl/.../50_raport_z_badiania.pdf.
14. Kubicki P.: Ubóstwo i wykluczenie społeczne osób starszych, <http://www.eapn.org.pl/expert/files/Ubostwo%20i%20wykluczenie%20osob%20starszych.pdf>.
15. CBOS, Sytuacja ludzi starszych w społeczeństwie – plany a rzeczywistość, BS/160/2009.

Adres do korespondencji:

dr Bożena Krupa
ul. L. Rydla 17A
22-400 Zamość
tel.: 600 071 755
e-mail: bkrupa.zam@gmail.com